

Dr DUŠAN SABOLOVIĆ

UTJECAJ PRIVREDNOG RAZVOJA NA UNAPREĐENJE MEĐUNARODNE RAZMJENE

Karakteristike međunarodne razmjene Jugoslavije u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća svjedoče o nemoći drastične ekonomske politike da uz postojeću privrednu strukturu (materijalnu bazu društva) ostvari društveni cilj značajnog povećanja izvoza. Unatoč drastičnom obezvređivanju dinara, najmoćnijem instrumentu stimulacije izvoza, jugoslovenski je izvoz 1985. godine iznosio 10,70 milijardi američkih dolara i bio manji nego 1981. godine kada je izvezeno roba za 10,94 milijardi dolara, dok je u 1982. godini izvezeno 10,28 milijardi, 1983. samo 9,91, a 1984. izvoz je bio 10,25 milijardi američkih dolara. Istovremeno se uvoz smanjio za jednu petinu i stabilizirao na godišnjem iznosu od oko 12 milijardi dolara uz prateće poremećaje u procesu društvene reprodukcije zbog nedostatka repro-materijala. (Svi podaci prema IMF 1986, pp. 256 sqq).

Kretanje međunarodne razmjene ukazuje na potrebu da se umjesto institucionalnih promjena usmjerenih na forsirano povećanje izvoza treba makroekonomsku politiku usmjeriti prema unutrašnjem privrednom razvoju kao preduvjetu konsolidacije međunarodne razmjene. Dok se ne proizvedu robe adekvatne kvalitete i cijene u potrebnim količinama iluzorno je pokušavati relevantno povećanje prodaja u inozemstvu. (Cf. Sabolović 1985. II)

Funkcionalna interpretacija vanjskotrgovinskog impulsa

Teorijske kontroverze o mehanizmu nastanka vanjske trgovine, ignorancija temeljnih specifičnosti međunarodne razmjene i praktični neuspjesi kreatora jugoslovenske makroekonomske inter-

vencije da uravnoteže ekonomske odnose s inozemstvom izazivaju potrebu razmatranja mehanizma vanjskotrgovinskog impulsa u suvremenim uvjetima i vremenu intervencionizma. (Cf. Pertot 1980, Sabolović 1985).

Ekonomska intervencija je svaka mjera s ekonomskim djelovanjem poduzeta s namjerom i mogućnošću da spriječi tržištu uspostavljanje onih odnosa vrijednosti troškova, cijena ili kupovne moći valute koje bi ono inače uspostavilo da takve mjere ili ograničenja nije bilo. (Pertot 1986, p. 3).

Kreatori makroekonomske politike mogu uz pomoć ekonomske intervencije osigurati postojanje i razvoj proizvodnji koje ne bi nikada nastale ili opstale na slobodnom tržištu. Ukoliko je poduzeta ekonomska politika dobro usklađena sa svim indirektnim ekonomskim djelovanjima i provedena adekvatnim mjerama, može ostvariti željene razvojne ciljeve, određeni stupanj zaposlenosti u privredi, unapređenje tehnološkog razvoja, uravnoteženje međunarodne razmjene ili bilo koji drugi privredno-politički cilj. Ekonomska je intervencija, međutim, vrlo opasno oružje i može lako postati mač sa dvijema oštricama ukoliko ju se nestručno ili neadekvatno primjeni. To potencira značaj kvalitativnih osobina ekonomske politike u usporedbi sa manje važnim kvantitetom ili intenzitetom primijenjenih mjera.

Razdoblje razvoja svjetske privrede nakon velike svjetske krize 1929. godine, od kada sve privrede u svijetu koriste ekonomsku intervenciju da bi ostvarile prioritete svojih unutrašnjih razvojnih koncepcija u skladu sa mogućnostima koje pruža i razvoj svjetskog tržišta naziva se intervencionizam. (Pertot 1979, p. 85).

Intervencionizam u suvremenim uvjetima nije prolazna pojava, nego stalna i nužna potreba nastala u obrani privreda od nepoželjnih vanjskih utjecaja u novonastalim prilikama u svjetskoj razmjeni. Između djelovanja domaćeg i svjetskog tržišta terpolira se određeni intervencionistički mehanizam najrazličitijeg sadržaja koji u svojem konačnom djelovanju treba da ih kanalizira onako kako to najbolje odgovara svakoj pojedinoj privredi. Danas nema zemlje u svijetu koja bi svoje razvojne potrebe žrtvovala radi fair-play slobodne utakmice na svjetskom tržištu, pa se ne treba čuditi protekcionizmu EEZ-a, SAD, Japana i ostalih privreda. Vanjskotrgovinski liberalizam, još uvijek prisutan u političkim proklamacijama, štetio bi u praksi svakoj zemlji kao i bilo koja druga neadekvatna i neracionalna ekonomska intervencija.

Ekonomske zakonitosti izmjenjene u intervencionizmu zbudjuju i mnoge istaknute ekonomiste teoretičare međunarodne razmjene o čemu svjedoči i rezignirani iskaz Jacoba Vintera:

„Svijet se jako promijenio, danas je to svijet planskih privreda, državne trgovine, u osnovi arbitrarnih i neelastičnih nacionalnih struktura cijena, kontrolirane nestabilnosti valutnih tečajeva. U takvom svijetu klasična teorija nam ne može neposredno

pomoći, a moguće je da u takvom svijetu ne vrijedi i ne može vrijediti nikakva opća teorija.“

U takvom svijetu izdašne upotrebe mjera ekonomske politike s disparitetima, izmijenjenog mehanizma tržišta, teorijsko objašnjenje nastanka i kretanja međunarodne razmjene pruža dinamična funkcionalna interpretacija mehanizma vanjskotrgovinskog impulsa naznačena u djelima Karla Marksa, nadopunjena ekonomskim djelovanjima privredno-političke intervencije, sastavnim dijelom suvremene društveno-ekonomske stvarnosti. (Cf. Sabolović 1984, Sabolović 1985)

Dinamički pristup međunarodnoj razmjeni materiju obuhvaća analitički i dugoročno uzimajući u obzir sve karakteristike suvremene ekonomske stvarnosti. Takav cjeloviti pristup može se učiniti previše apstraktnim, neoperativnim, čak i neadekvatnim onim ekonomistima i vanjskotrgovinskim praktičarima, a takvih na žalost još ima i u nas, koji posluju od danas do sutra, nezainteresirani su za ono što će biti prekositra, a zaboravljaju na lekciju koju smo dobili prekjučer. Nasuprot tome, međunarodnoj razmjeni valja pristupiti prije svega kao vanjskom obrazu unutrašnjih zbivanja u privredi, u njenom najširem značenju, kao rezultatu razvoja svih unutrašnjih materijalnih uvjeta proizvodnje i ekonomske politike koja taj razvoj podupire. Tek nakon toga međunarodna je razmjena posljedica i vanjskih, svjetskih uvjeta za uklapanje u međunarodnu podjelu rada. (Pertot 1971, p. XXI)

Razumijevanje suštinskih problema međunarodne razmjene Jugoslavije mora se oslanjati prvenstveno na istraživanje djelovanja unutrašnjih općeprivrednih i institucionalnih faktora (materijalne baze proizvodnje i deviznih i vanjskotrgovinskih režima) kao elemenata uravnoteženja i razvoja ekonomskih odnosa sa svijetom. U tom dvojestvu materijalnih i institucionalnih unutrašnjih faktora vanjske trgovine, težište ipak treba biti prvenstveno na materijalnim uvjetima razvoja. Institucionalni intervencionistički elementi, koliko god bili značajni po svojim kratkoročnim djelovanjima, u objašnjavanju dugoročne dinamike naše međunarodne razmjene postepeno nužno dolaze u drugi plan. Ekonomska intervencija u svojoj najradikalnijoj i najintenzivnijoj primjeni može se nakalemiti ipak samo na postojeće objektivne ekonomske uvjete. Ona, doduše, može te uvjete maksimalno modificirati, može ih i deformirati, ali u tom svojem najradikalnijem djelovanju ne samo što se mora na njima zasnivati, nego mora o njima permanentno voditi računa, priznati ih kao granicu moći ekonomske politike. (Pertot 1971, p. XXII).

Uz svijest o materijalnim i općeprivrednim osnovama međunarodne razmjene i o tome da unatoč golemom značaju ni ekonomska intervencija nije svemoguća, posebice ako nije dobro usklađena u svim svojim indirektnim djelovanjima i razvojno orijentirana na promjenu materijalne baze društva, posebno treba

obratiti pažnju i na osobine djelovanja mehanizma nastajanja vanjske trgovine (vanjskotrgovinskog impulsa).

Unatoč specifičnostima i odstupanjima među teorijskim pristupima različitih ekonomskih škola, uglavnom postoji suglasnost da međunarodna razmjena ima vlastite ekonomske karakteristike po kojima se razlikuje od trgovine u okviru unutrašnje privrede svake zemlje. Nobelovac Kindleberger tvrdi:

„Međunarodna se razmjena izučava kao poseban predmet već i zbog tradicije, zato što međunarodna ekonomska pitanja sadašnjeg svijeta predstavljaju hitne i važne probleme, zato što međunarodna trgovina podliježe zakonima koji su različiti od onih koji važe za unutrašnju trgovinu i zato što njezino proučavanje produbljuje i obogaćuje naše shvaćanje ekonomije kao cjelina.“

Međunarodna je razmjena u uvjetima intervencionizma postala još kompleksniji vanjski odraz unutrašnjih privrednih zbivanja od onih na koje je ukazivala klasična koncepcija automatizma u izravnavanju vanjskih i unutrašnjih odnosa vrijednosti među privredama u razdoblju liberalizma. U međunarodnim ekonomskim odnosima intervencija se danas ne pojavljuje samo kao jednostavna korekcija tih klasičnih mehanizama, već znači i kvalitativno novu situaciju, u kojoj klasični liberalistički mehanizmi, ako još mogu u praksi doći do jačeg izražaja, sami dobivaju novu kvalitetu i daju rezultate koji često mogu biti oprečni onima koji bi vjerovatno nastupili da nema intervencije.

Suština nastanka vanjskotrgovinskog impulsa, izvoza odnosno uvoza, djeluje prema istom mehanizmu u uvjetima intervencionizma u cjelini međunarodne razmjene, bez obzira radi li se o izvozu ili uvozu roba ili usluga, ili mješovitih robnouslužnih isporuka, jer uvijek treba savladati iste otpore karakteristične za razmjenu s inozemstvom, različite ili potencirane u usporedbi sa prirodnim i umjetnim otporima u unutrašnjoj razmjeni jedne privredno-političke cjeline. Savladavanje prostora i prelazak državnih granica uz povećane troškove i rizike povijesno je prisutna od nastanka vanjske trgovine.

Osobine posebnog prirodnog otpora međunarodnoj razmjeni koje ne postoje u unutrašnjoj trgovini sastoje se u ograničenoj mobilnosti faktora proizvodnje, rada i kapitala, a otpori također izviru i iz samog jačanja privrednih individualnosti zemalja među kojima su najznačajnije posljedice: valutna podvojenost zemalja (svaka ima svoju vlastitu valutu), razlike u stupnju tehničkog razvoja, razlike u stupnjevima privredne dinamike, utjecaji proizvođačkih i potrošačkih običaja, snabdjevenost privreda prirodnim bogatstvima i djelovanje političkih razloga (Vidi Pertot 1979, pp. 9 sqq). Među razloge koji povećavaju političke i komercijalne nižike u međunarodnoj razmjeni treba uzeti u obzir i specifičnost ekonomske intervencije koja je u pravilu usmjerena na izoliranje unutrašnje privrede od automatizma utjecaja sa svjetskog tržišta

i u tom svom segmentu može predstavljati značajni umjetni otpor odvijanju međunarodne razmjene i ono dodatno objašnjenje djelovanja vanjskotrgovinskog impulsa u uvjetima intervencionizma.

Kod savladavanja otpora međunarodnoj razmjeni ekonomskom se politikom mogu već u procesu proizvodnje postići isti efekti kao da je došlo do povećanja produktivnosti. Posebno je značajna mogućnost utjecaja intervencijom na visinu službenog valutnog tečaja preko kojega se preračunavaju vanjskotrgovinske transakcije. Ukoliko je unutrašnja cijena proizvođača preračunata preko službenog tečaja pokrivena sa svjetskom cijenom doći će do izvoza, jednako kao što će i više unutrašnje cijene u usporedbi preko službenog valutnog tečaja sa nižim svjetskim cijenama stimulirati uvoz. Hoće li za vanjsku razmjenu namjenjeni proizvodi na kraju postati izvozni ili uvozni artikli, odredit će reakcije svjetskog tržišta.

S obzirom na intervencionistički karakter vanjskotrgovinskog impulsa i privrednopolitičku selekciju proizvoda koji sudjeluju u vanjskoj razmjeni, treba podsjetiti na realne granice djelovanja intervencije koje spriječavaju ekcese samovolje, posebno u dužem vremenskom razdoblju. Ukoliko se izvoze proizvodi uz pomoć ekonomske politike, iako ne ispunjavaju potrebne proizvodne i ekonomske kriterije, dolazi do prelijevanja vrijednosti (akumulacije) u inozemstvo. Forsiranje neprimjerenog izvoza na dugi rok vodi do naglog pada kupovne moći nacionalne valute i do stvaranja negativnih stopa akumulacije kumuliranih u agregatu cjeline privrede. Zbog toga može teorijski doći do takvog pada domaćeg proizvoda i zaposlenosti da bi se uskoro moralo prestati sa takvom privrednom politikom jer bi došlo do reakcija iz sfere političkog života. Koliko god je moguće da pojedine privrede neko vrijeme vode iskrivljenu ekonomsku politiku u međunarodnoj razmjeni i pojavljuju se na svjetskom tržištu sa svim mogućim proizvodima po nemogućim cijenama (ispod cijene), većina zemalja u svijetu neće postupati tako, a one koje postupaju neće moći dugo izdržati. (Cf. Pertot 1986, pp. 179 sqq).

U jugoslovenskom izvozu od 1980. godine pojavljuje se niz proizvoda koji po svojim proizvodnim osobinama (troškovima i cijenama) i po količinama ne ispunjavaju uvjete za stjecanje izvoznih atributa, a takva je politika prihvaćena i u Rezoluciji o društveno ekonomskom razvoju SFRJ u 1987. godini.

Najvažniji razlozi nedovoljnosti jugoslovenskog izvoza

Slabosti i nedostatnosti jugoslovenskog izvoza mogu se lako razabrati iz statističkih podataka iako su za stručnjake isto tako uočljivi iz svakodnevnih privrednih zbivanja i kretanja životnog standarda stanovništva. Nakon drugog svjetskog rata izvoz i uvoz počeli su najprije rasti po eksponencijalnom trendu, kakav je uo-

bičajen u ekspanzivnim privredama, da bi potom najprije kod izvoza a zatim i kod uvoza započelo zaostajanje i opadanje rasta i pretvaranje krivulje dinamike u parabolični trend. (Vide Pertot 1982, pp. 512 sqq).

Stanje izvoza jugoslovenske privrede može se prvenstveno tumačiti sa osobinama proizvodnje iz kojih se dobavljaju robe namijenjene svjetskom tržištu. Potrebno je uočiti tendenciju rastresitosti izvoza koja se sastoji u povećavanju broja artikala koji odlaze u izvoz, ali sa prosječnom niskom ukupnom izvoznom vrijednošću zbog malih količina. Pri porastu izvozne vrijednosti u cjelini, pada ukupna prosječna vrijednost ili udio svakog pojedinačnog proizvoda i nastupa smanjivanje prosječne izvozne vrijednosti artikala i ispod onih količina koje komercijalno još uopće mogu biti korisne. Na taj se način jugoslovenska privreda riješila monokulturne ovisnosti karakteristične za nerazvijene zemlje, ali je upala u zamku hipertorfije diverzificiranosti izvoza.

Za privredu u konačnom efektu može biti svejedno da li ona gubi zato što se monokulturni artikl rastresito izvozi na različite načine i u manjim količinama (često i uz nelojalnu konkurenciju, u nevrjeme, ispod cijene, nesortirano, niske faze prerade, slabe kvalitete i bez obzira na to da bi se ta ista roba možda drugdje mogla prodavati pod boljim uvjetima) ili zato što se veliki broj malenih izvoznih artikala rasparčava od strane velikog broja izvoznih poduzeća pod najraznovrsnijim uvjetima, u najrazličitije krajeve — prvom boljem kupcu na kojega se naide. U stvari, u ovom drugom slučaju, od mnogobrojnosti artikala nijedno izvozno preduzeće obično nema ni vremena ni mogućnosti da za svaku poziciju pronalazi stvarno najboljeg kupca i da ga onda još i zadrži kao stalnu mušteriju.

Postoji neka apsolutna ekonomska granica između fenomena dekoncentracije izvoza i početka izvozne rastresitosti. Ona se nalazi tamo gdje pojedini izvozni artikli dostignu tako malene izvozne količine i vrijednosti da sama njihova minimalnost — zbog relativnog porasta izvoznih troškova — čini izvoz ekonomskih nerentabilnim. Ta je granica za različite artikle nužno različita i ovisna je o stupnju tehnološkog razvoja njegove proizvodnje kao i o troškovniku koji dozvoljava prosječni nivo stanja tehnologije na svjetskom tržištu. Kad izvoz po vrijednosti i količini padne ispod te granice, to ne mora nužno značiti i njegov prestanak, jer se nesrazmjerno povećani izvozni troškovi mogu još dugo, ili čak gotovo neograničeno pokrivati izvoznim subvencioniranjem. Kada se takav izvoz podržava i nakon prekoračenja te donje granice ekonomskog rentabiliteta on se vrši još samo uz odgovarajuće odlijevanje vrijednosti iz zemlje koja izvozi. U tom je slučaju ta zemlja prisiljena da na međunarodnim tržištima prodaje po svjetskoj cijeni robu koju je proizvela uz nesrazmjerno visoke troškove. Tako prodana roba (kada se još troškovima proizvodnje dodaju i troškovi transporta do kupca) stoji tu zemlju više nego što joj

cijena prodane robe donosi u devizama. Taj višak troškova mora se pokrivati subvencijom, odnosno obezvređivanjem vlasti valute.

Ako u jednoj zemlji rastresitost postane pretežnom karakteristikom cjelokupnog izvoza, ona može u toj mjeri, i pri najpovoljnijem razvoju cijena na svjetskom tržištu, povećati troškove takva izvoza da one ekonomski postane besmislen. Takvo preljevanje vrijednosti u korist inozemstva predstavlja permanentno krvarenje i gubitak supstance naše privrede da može dovesti i do specifične privredne krize i predstavljati stalni element otežavanja da se uravnoteže naši vanjski privredni odnosi. (Vide Pertot 1971, pp. 235 sqq).

Jedna od bitnih mana jugoslovenskog izvoza je njegova visoka uvozna zavisnost, svojevrsni začarani krug u koji je zapala naša privreda: izvoz se ne može povećati jer to prethodno traži odgovarajuće povećanje uvoza, a uvoz se ne može dovoljno povećavati zbog nedovoljnog izvoza. Izvozna proizvodnja i izvoz ne mogu rasti jer udaraju u svom razvoju u svakogodišnji plafon raspoloživih deviza za uvozne sirovine i repromaterijale. Naša je industrijska struktura takva da svaki njezin porast proizvodnje i izvoza izaziva i nesrazmjeran porast uvoza. Koliko se razvila karakteristika uvozne zavisnosti i izvozne proizvodnje može se lako razabrati i iz dnevnih informacija sredstava masovnog komuniciranja. Tako npr. Udruženje industrije prerade metala treba uvesti prethodno za jedan američki dolar raznih komponenti da bi ostvarilo 1,18 dolara u izvozu na konvertibilno područje. Objelodanjeno je također da jugoslavenski izvoznici konzervi prerađuju meso iz uvoza da bi ispunili svoje ugovorene obaveze prema inozemnim kupcima.

Institucionalnim promjenama u vanjskotrgovinskim i deviznim režimima pokušavalo se u novijoj jugoslavenskoj ekonomskoj povijesti uravnotežiti međunarodnu razmjenu, no oni su se obično nakon nekoliko godina, a u zadnje vrijeme i brže, uvijek istrošili i postali nedjelotvorni. Tada dotadašnja uvozna ograničenja zbog povećanog pritiska uvozne potražnje ne mogu više obuzdavati uvoz, niti izvozna stimulacija ima više snage da izvoz održi makar u dotadašnjem ritmu. Budući da se u takvim fazama istrošenosti pojedinih deviznih i vanjskotrgovinskih režima ne može dozvoliti ni da uvoz preraste devizne mogućnosti ni da izvoz ne nastavi bar dotadašnji tempo rasta, jedino rješenje koje se može naći jest promjena cjelokupnog režima. Prije nego što do takve promjene dođe, privreda zbog pomanjkanja uvoza najprije zastane, a onda, nakon uvođenja novog režima doživi nov polet čiji intenzitet ovisi zapravo o efikasnosti i stupnju izvozne stimulativnosti novog paketa mjera ekonomske politike, dok se i taj režim ponovo ne istroši. I tako dalje u valovima — sve dok se jednom ne udari u plafon gdje se promjenom režima ne može više pokretati nikakav nov ulazni ciklus ukoliko se na odgovarajući način ne promjeni privredna struktura zemlje. (Pertot 1971, pp. 303 sqq).

Davno dijagnosticirana strukturalna bolest jugoslavenske privrede zbog koje je nastupila i nemoć konsolidacije međunarodne razmjene u skladu sa potrebama društvenog i ekonomskog razvoja neusklađenim mjerama ekonomske politike, prema suvremenim nalazima još se više pogoršala. Sve je očitiije da će privredni bolesnik ipak morati uzeti lijek i kuru koju odbija već više od petnaest godina. Ukoliko se zajamči opstanak svim postojećim proizvodnjama visokih troškova i poslovanje na stari način uz pomoć institucionalnih proteza, mora se računati s razdobljima sve češćih i sve oštrijih privrednih zastoja i ekonomskog nazadovanja u proizvodnji, međunarodnoj razmjeni i kretanju životnog standarda stanovništva. Mora se računati i sa galopirajućim porastom inflacije i tendencijom potpunog obezvređivanja dinara.

Konsolidacija jugoslovenskog procesa društvene reprodukcije i međunarodne razmjene nije vezana uz pitanje izbora ekonomskog sistema ili vanjskotrgovinskog režima. Naš je osnovni problem kako da se izmjeni industrijska struktura uz što manje poremećaja u kapacitetima i potrošnji. Mi moramo tražiti putove kako da što prije (računski a ne politički) odredimo proizvodnje čiji će daljnji razvoj izazvati nesrazmjerno jak porast izvoza, a istodobno što manji porast uvoza. Taj izbor treba izvršiti vrlo realistički. Poslije toliko godina industrijskog razvoja nakon napuštanja centralnog administrativnog planiranja nismo uspjeli spriječiti da našom industrijom dominira uvozno supstitutivna funkcija nad intenzivnijom i racionalnijom preradom domaće sirovinske baze — sada bi, naravno, bilo iluzorno nastojati da se postignuća struktura industrije ponovno postavi na glavu i prijede na apsolutno davanje prednosti samo industriji s domaćom sirovinskom bazom. To ne bi imalo smisla već naprosto zato što na nivou u međuvremenu već umnogostručenog industrijskog potencijala uopće više ne bismo ni imali dovoljno domaće polazne sirovinske baze za takvo preobrtanje industrijske strukture, čak kada bismo i željeli krenuti takvim neadekvatnim putem preorijentacije. U stanju zavisnosti od uvoza u koju smo dospjeli i iz koje se godinama nećemo iskopati, jedino što možemo realno započeti jest — da prestanemo s daljnjim stimuliranjem uvozne supstitucije i time prestanemo povećavati našu uvoznu ovisnost, a onda da u okviru postojeće proizvodne strukture tražimo sve intenzivnije privrednopolitička rješenja u preorijentiranju proizvodnje sve jače na one proizvodnje gdje se bez povećanja uvozne ovisnosti ipak može povećati njihova izvozna propulzivnost. Karakter modernog tehnološkog razvoja pri tome nam neočekivano dolazi u pomoć. Ekonomski zdravo i sistemski primjenjena moderna tehnološka revolucija omogućuje da pojedine proizvodnje — bez obzira na svoj sirovinški karakter — u toj mjeri snize svoje troškove proizvodnje i kompenziraju uvozne posljedice svojih sirovina da mogu postati vrlo uspješne djelatnosti u izvoznoj ekspanziji. Uostalom, uz inflacionirane materijalne troškove proizvodnje kakvi su naši, a koji te-

rete sada već podjednako sve sektore i grupe naše industrijske djelatnosti, nama i nema drugog izlaza nego da prije svega temeljito proučimo mogućnosti koje nam pruža *tehnološki napredak* — a ne institucionalne promjene. (Pertot 1971, pp. 319 sqq. pasim).

Stvaranje tehnoloških i izvoznih žarišta jedan je od prvih koraka u promjeni privredne strukture, ali on se ne može napraviti izolirano bez cjelovitog ekonomskog preobražaja. Da je ekonomsko politička selekcija jugoslovenske proizvodnje i vanjske razmjene počela ranije bila bi vjerovatno brža i bezbolnija — no od takve ocjene danas nema velike koristi. Upozorenje ima smisla u toliko što prema raspoloživim informacijama ni u 1987. godini još nema jamstva da će radne organizacije biti pošteđene od obaveze skupog i neracionalnog izvoza. Naprotiv.

Koncept ekonomske selekcije i strukturnih promjena

Jugoslovenski kreatori ekonomske politike godinama proklamiraju spremnost na promjenu strukture privrede i izlazak iz ekonomske krize davajući posebno težište na probleme međunarodne razmjene. Uz te službene napore pojavljuju se i inicijative nekoalicine ekonomista da ponude i svoja vlastita ponekad i idejno i stručno raznolika rješenja. Ne spominjući razne pokušaje, mahom i teorijski necjelovite i neoperativne, ovdje se upozorava na koncepciju iskusnog ekonomiste prof. dr Vladimira Pertota objelodanjenu u njegovoj najnovijoj knjizi. (Pertot 1986, str. 416 sqq).

Promjena koja je neizbježna i hitno potrebna, ako se ne želi da privreda sasvim izgubi svoju proizvodnu potenciju, može uspjeti samo ako se provede promjenom strukture investicija i proizvodnih troškovnika. To je dugotrajan proces koji vodi k obustavi proizvodnje u objektima s najvišom razinom troškova, pa čak i stvaranju vakuuma u porastu proizvodnje i izvoza sve dok se ne uspostavi neka troškovno motiviranija proizvodnja. Nema, međutim, niti brzih rješenja niti pomažu jednostrani valutno-instrumentalni intervencionistički zahvati. Valutni sistem nije stvorio tu unutrašnju situaciju i od njega se ne može očekivati da bi je mogao riješiti. Nepravovremenim, a pogotovo stručno nedomišljenim valutnim mjerama, situacija se može samo pogoršati. Govoriti o nekoj uspostavi konvertibilnosti dinara u bliskoj budućnosti može značiti samo ili potpuno neshvaćanje uloge valutnog mehanizma ili svjesno plovljenje u katastrofu mnogo goru od one koju je izazvao pokušaj uspostave konvertibilnosti dinara u predratnoj Jugoslaviji ili obećanje uspostave konvertibilnosti 1965. godine.

Iako takva reforma nije samo više pitanje valutne politike, s valutnog je stajališta važno skicirati težišta onih unutrašnjih postupaka pri investicijama koji su za uspostavu normalnijih troškovnih, pa samim time i valutnih uvjeta neizbježni. Mora se, pre-

ma jačini već dostignutog odlijevanja supstancije u inozemstvo, pretpostaviti da je veći dio naše proizvodnje već preskup...

Toj obustavi porasta troškova moralo bi se u nekoliko paralelnih akcija slijediti uspostavljanje troškovno logičnije proizvodne strukture u postojećim investicijama. Tehnički preduvjet za to moralo bi biti snimanje po jedinstvenim kriterijumima postojeće troškovne strukture većeg dijela značajnijih proizvođača u svim pojedinostima i u cijeloj privredi na isti način. Možda se to danas uopće ne bi moglo provesti bez zakonske, pa i ustavne regulative. Trebalo bi, također, uspostaviti centralni zavod koji ne bi samo morao čuvati tajnost dobivenih podataka i prerađivati ih u saveznom okviru, nego bi se u njemu morali koncentrirati svi naši najbolji stručnjaci da bi izvršili relevantnu analizu uloge pojedinih grana proizvodnje i njihove potencijalne uloge u troškovnim uvjetima manje deformiranim od današnjih.

Iz te jedinstvene ustanove morali bi izaći postupno dvojaki prijedlozi: prije svega u pogledu stvaranja, po jedinstvenim kriterijima, novih izvozno orijentiranih i troškovno kvalificiranih izvoznih proizvodnih centara i zatim u pogledu jedinstvene troškovne rekonstrukcije postojećih proizvodnja.

Stvaranje novih izvoznčkih centara najteži je i najdelikatniji posao. Samo uz najveće napore mogu se izraditi dovoljno brzo projekti koji bi kod nas, uzimajući u obzir sve ekonomske domaće i vanjske uvjete, pružali mogućnost da se proizvodi pretežno za izvoz u dolarskim iznosima koji bi pokrivali najmanje iznos našeg tekućeg platnobilansnog deficita.

Istodobno bi trebao teći proces troškovne reforme u postojećoj proizvodnji sa ciljem da se dovedu na određenu razinu valutne vrijednosti one proizvodnje, bile izvozne ili ne, koje bi se mogle održavati i u budućee, ali bez daljih većih gubitaka vrijednosti dinara, odnosno bez subvencija.

Taj proces troškovne restauracije u postojećoj proizvodnji morao bi se provesti posebno u poljoprivredi i posebno u industriji.

Poljoprivredi bi trebalo unaprijed garantirati rentabilan otкуп i stimulirati proizvodnju koja bi u saldu pokrivala sve naše potrebe, da ne bismo kao do sada iskazivali negativnu prehrambenu bilancu. Utvrđivanje poljoprivrednog „zelenog tečaja“ vjerovatno bi značilo manju teškoću. Moglo bi ga se odmah postaviti negdje na razinu pariteta zelenih tečajeva u Evropi. Ako Evropa po tim tečajevima (makar uz mnogo trzavica i subvencija) može imati uspješnu industriju, to bi moralo vrijediti i za nas. Koliko god visoko bi se morao odrediti paritet zelenog dinara, on ne bi smio smanjivati našu konkurentnost (putem visine nadnica) i u onim vodećim izvoznim industrijskim granama u kojima inače moramo postići međunarodnu konkurentnost.

Danas možda nemamo nijedan industrijski objekt u zemlji koji bi u međunarodnoj modernoj svjetskoj utakmici mogao nazvati

se potpuno i trajno izvozno osposobljenim, ne samo u pogledu nivoa tehnologije, kvalitete i tržišnosti nego i u pogledu nivoa troškova i količina, proizvedenih u dovoljno velikoserijskoj proizvodnji, da bi se pojedina vanjska tržišta mogla osvajati i održavati kao stalne i zadovoljne mušterije...

Nakon što bi se istraživali i pripremili podaci o troškovnicima pojedinih proizvodnji u cijeloj privredi, mogao bi otpočeti pravi studijski rad na ocjenjivanju postojećih troškova na bazi unaprijed fiksiranog zelenog pariteta. Ta bi se analiza (u odgovarajućem zavodu sa suradnicima od kojih se može očekivati dovoljno znanje i ekonomska objektivnost) moralo zasnivati na najstrožijim i modernim kriterijima lokacije, opće rentabilnosti, tehnološke perspektivnosti, kadrovske osposobljenosti i slično.

Iz postojećih objekata morali bi se najprije izlučiti oni iz kojih bi se, uz odgovarajuće moderniziranje tehnologije i povećanje kapaciteta do izvozne velikoserijske proizvodnje, moglo očekivati da će odražavati barem svoj dosadašnji izvozni volumen pri predviđenom novom tečaju dinara, ali bez posebne izvozne stimulacije. U drugu grupu postojećih i analiziranih objekata spadala bi poduzeća koja bi, uz zaštitu kakva je u Evropi uobičajena, mogla pri novom tečaju dinara, i opet vjerovatno uz napored modernizacije, proizvoditi bez posebne zaštite, ali samo za domaće tržište. U treću grupu spadala bi poduzeća koja ne odgovaraju uvjetima ni jedne od prethodnih grupa i čijem bi se likvidiranju moralo pristupiti onim tempom kojim bi se u drugim industrijskim grupama i na sektoru usluga povećavala zaposlenost koja odgovara uspostavljanju novih uvjeta racionalnog privređivanja.

Vjerovatno se resorpcija viška radne snage iz likvidirane industrije ne bi mogla provesti u potpunosti porastom tražnje za novom radnom snagom u novim sasvim izvozno orijentiranim ili reformiranim industrijama. S regeneracijom proizvodnih troškovnika morala bi paralelno teći i revizija kvaliteta postojeće radne snage. Produktivnost u našoj industriji vjerovatno je među najnižima u Evropi, ne samo uslijed neadekvatne strukture investicija i zaostale tehnologije. Ima tu mnogo radnog parazitizma koji se u neposrednim industrijskim uvjetima ugnijezdio. Radnu snagu treba ocjenjivati onako kako se ona procjenjuje posvuda u svijetu, naime, prema stvarnoj produktivnosti. Za one zaposlene koji te uvjete ne mogu ispuniti, morat će se tražiti novi oblici socijalnih prelaznih rješenja. (Pertot 1986, ib.).

Središnjem međunarodne razmjene Jugoslavije unaprijedit će se istodobno i međunarodna razmjena svake republike. Mali su izgledi da bi neka republika mogla izolirano kvalitativno poboljšati svoje ekonomske odnose s inozemstvom dok je većina makroekonomskih mjera intervencije u nadležnosti Federacije (vanjskotrgovinska, valutna, finansijska i unutrašnja intervencija).

LITERATURA:

1. International Monetary Found: International Financial Statistics, Vol. XL May 1986, Washington.
2. Vladimir Pertot: Ekonomika međunarodne razmjene Jugoslavije, Informator, Zagreb 1971, ili kasnija neizmjenjena izdanja.
3. Vladimir Pertot: Ekonomika međunarodne razmjene u uvjetima intervencionizma, Informator, Zagreb 1979. i druga izdanja.
4. Vladimir Pertot: Ekonomika vanjske trgovine u: Ekonomika Jugoslavije, Posebni dio, Informator, Zagreb 1982.
5. Vladimir Pertot: Ekonomika valutnih tečajeva, Informator, Zagreb 1986.
6. Dušan Sabolović: Marksizam i državna intervencija, Pitanja, časopis za teorijska i društvena pitanja, br. 1/2, CDD 1984.
7. Dušan Sabolović: Utjecaj društvenog uređenja i stupanja privredne razvijenosti na promjenu strukture svjetske trgovine, disertacija, Ekonomski fakultet, Zagreb 1985.
8. Dušan Sabolović: Nužnost i pretpostavke uključivanja Jugoslavije u međunarodnu razmjenu i svjetsku podjelu rada, Centar CK SKH za idejno-teorijski rad „Vladimir Bakarić“, Zagreb 1985.

Dr Dušan SABOLOVIĆ

INFLUENCE OF ECONOMIC DEVELOPMENT ON FOREIGN TRADE

(Summary)

Yugoslav foreign trade in 80's remains in every year about 10 billion in exports and US dollars 12 billion in imports although very intensive economic measures to spur the export have been taken. It indicates that the economic policies are not able to solve the problem of insufficiency of Yugoslav economy to make more successful performance in the international economic relations. The structural changes in economy are obvious prerequisite for the balanced foreign trade.

It is necessary to improve Yugoslav foreign trade, but this goal cannot be achieved without the theoretical definition and understanding of the mechanism for providing the impuls to foreign trade. In the paper the mechanism of foreign trade impuls is explained at the time and in terms of interventionism when every country implements the economic policies by shifting value relationships of costs, prices and national currencies from the levels these relationships would hold had the influence of instruments of economic intervention not been imposed over the market mechanism.

In the short term when domestic prices (at the official exchange rate of the national currency) are lower (in export) or higher (in import) than external (world) market prices, foreign trade flows are determined by di-

rections, items, quantities and qualities. In the long term the foreign trade depends on the material state of the economy and the macroeconomic efficiency of the economic policies. It is necessary to develop the production in export-oriented sectors able to overcome the resistance to sell goods abroad.

In Yugoslavia structural changes should enable the development of more efficient production with lower cost and higher quality. Economic policy should make a selection among the productions to define those that are export-oriented (without extreme stimulations), those that can exist without protectionism and those that should be protected, to reach the social and economic goals (employment, technical progress and economic development).

